

Essee

Sisäistä rahan valta! Hakkerit, Himanen ja rikastumisen etiikka

Hanna Kuusela

Elokuvassa *The Social Network* kalifornialaisessa omakotitalossa tapahtuu suuria. Katolta viritetty vaijeri kuljettaa juovuspäissään räällstäviä nuoria savupii-pun vierestä uima-altaaseen. Kuin siinä sivussa luodaan yhtä viime vuosikymmenten huimimmista taloudellisista menestystarinoista: Facebookia.

Tällaisen ajan henkeä ja työmoraalia on kuvattu tutkimuksissa ja manifesteissa aina 1980-luvulta lähtien. Henki on kiteytynyt sanoihin hakkeri ja hakkerietiikka.

Yksi ensimmäisistä uuden etiikan kuvaajista oli Steven Levy vuoden 1984 kirjassaan *Hackers: Heroes of the Computer Revolution*. Levy vaati vapaata pääsyä tietoon, vallan hajauttamista ja vertaisten arviointia. Kirja julisti tietokoneiden voivan parantaa elämää.

Toinen, tutumpi kirjoittaja on ollut Pekka Himanen. Teoksessaan *Hakkerietiikka ja informaatioajan henki* (2001) Himanen nimesi hakkerietiikan vasta-

kohdaksi Max Weberin kuvaamalle protestanttiselle työetiikalle.

Protestanttisen työetiikan mukaan työ on velvollisuus. Velvollisuudentunte pitää ihmiset touhukkaina huolimatta siitä, mistä työ koostuu tai pystyykö siinä toteuttamaan henkilökohtaisia ominaisuuksia.

Himanen kertoo tarinaa Benediktuksesta, joka määräsi kuudennella vuosisadalla munkit hyväksymään työnsä velvollisuutenaan, sillä Paholainen kylä keksisi tekemistä joutilaille käsille... Tämä Weberin kuvaama protestanttinen työetiikka on Himanen mukaan löytänyt kilpailijansa hakkereiden kulttuurista. Hakkerietiikassa työstä tulee leikkiä. Se on intohimo, omistautumista asialle, joka on itsessään innostava. Tätä asennetta toteuttavat monet tietokoneiden kanssa työskentelevät, mutta myös muut tietotyöläiset, taiteilijat ja tutkijat. Keskeistä on osaamisen ja tiedon jakaminen, vertaistuotanto ja yhteisö.

Innostava ajatus: työn kokeminen intohimonä – ja vieläpä yhdessä muiden kanssa. Mutta miten kaikki tämä liittyykään rahaan?

Hakkerietiikan suhde liike-elämään on aina jakanut keskustelijat kahtia. Toisaalla ovat himaset ja avoimen lähdekoodin liike Eric S. Raymondineen. Heidän mukaansa jakamista suosivat hakkerit voivat mainiosti rikastua työllään – mitä

usein tapahtuukin.

Toisaalla ovat Richard Stallmanin ja McKenzie Warkin tapaiset ajattelijat, jotka eivät useinkaan puhu rikastumisesta, vaan ennemminkin luokkaristiriidoista ja vapaudesta arvona sinänsä. Uuden työetiikan lisäksi hakkerit tuovat siis mukanaan myös kysymyksiä rikastumisen etiikasta.

Katsotaan ajatusta tarkemmin. Onko hakkerietiikassa sähköinen avaimemme onneen ja rikkauteen?

Tietokoneisiin kytkeytyvä immateriaalinen tuotanto tuntuisi vihjaavan, että leikkillä voi rikastua. Rahaa ei tarvitse sisäistää toiminnan ohjenuoraksi – onhan digitaalinen tuotanto tehnyt lähes kaikkea mahdollista, ilmaista.

Aikamme taloudelliset menestysjät – Google, Skype, Facebook – ovat lähes poikkeuksetta rakentuneet digitaaliselle tiedonsiirrolle. Rikastuminen kuvataan tarinana, jossa tuntematon nuori (mies) vailaa pääomaa keksii digitaalisen palvelun. Tämän jälkeen rahaa syntyy kuin tyhjistä.

Kaikkialla pyörii raha, mutta Himanen mukaan hakkerietiikassa raha on vain sivuseikka. ”Yhteisen intohimon jakavan yhteisön arvostus on hakke-reille arvokkaampi ja heitä syvemmin tyydyttävä tekijä kuin raha – aivan kuten se on akateemisille tutkijoillekin” (Himanen 2001, 57). Raha on jotain, jota

tipahtaa käsiin, vaikka emme sitä tavoittele. Toisille (koodaajille) sitä vain tipah-
taa enemmän kuin toisille (tutkijoille).

Kuten *Jokapiraatinoikeus*-kirjan tekijät ovat kuvanneet, nykytaloudessa toimii paljon ilmaisuuteen perustuvia ansaintamalleja (Apajalahti & Sotala 2010). Ihmisiltä ei enää tarvitsekaan ottaa voidakseen antaa. Lahjoittamalla voi rikastua. Yhä useammin kuulee, kuinka jakaminen ja avoimuus ovatkin parasta bisnestä. Tätä on yrittänyt sanoa avoimen lähdekoodin liike, joka halusi erottautua vapaiden ohjelmistojen puolustajista. He korostivat avoimuuden bisnespotentiaalia ja välttivät sanaa vapaus, jota liike-elämän pelättiin karsastavan (Davidson 2011). Tuohan englannin sana *free* mukanaan paitsi vapauden myös ilmaisuuden mielikuvat.

Nyt käsissämme on kuitenkin Himanen, oman elämänsä hakkerieetikko. Hän teki vuonna 2010 omien sanojensa mukaan ”talkootyönä” kirjan *Kukoistuksen käsikirjoitus*. Hän jakoi omastaan voidakseen tarjota selvityksen Suomen hyvinvoinnin tekijöistä. Näin toimii hakkerieetikko. Mutta onko yhä kyse hakkerietikasta, kun seuraavasta työstä laskutetaan ja yhtenä perusteluna käytetään aiempaa pyyteettömyyttä? Kestääkö hakkerietikka käännöksen pyyteet-
tömästä lahjoituksesta laskutukseen?

Vaikka Himasesta ponnistankin, en

aio kysellä hänen etiikkansa perään. Ennemmin kysyn, auttaako tapaus ymmärtämään aikamme työmoraalia ja rikastumisen etiikkaa. Himanen on korostanut, että hän haluaisi puhua työnsä sisällöistä, ei prosesseista. Tehdään näin, mutta sillä ehdolla, että prosessi ymmärretään osaksi työn sisältöä. Ehkäpä jopa nykytyön tärkeimmäksi sisällöksi.

Eikö juuri tätä vihjata kaikissa niissä teorioissa, jotka keskittyvät prosessuaalisuuteen ja prosesseihin? Gilles Deleuzen ja Felix Guattarin tulemisen tilat, Bruno Latourin toimijaverkostot ja ylipäänsä (uus)pragmatistinen käytäntöjen tutkimus ovat kaikki yrityksiä kuvata prosesseja – ei lopputuloksia.

Jos nykytyö on paljon tiedon prosessointia, eikö työn eettisyys määrity prosessin eettisyyden mukaan? Vai pyhittäkö tarkoitus vielä 2000-luvulla-
kin keinot?

Demokratian ytimessä eivät koskaan ole olleet tulokset tai päämäärät, vaan tapa, jolla niihin päästään. Ei demokratia ole tehokkain tapa järjestää asiat. Se on parhaimmaksi katsottu prosessi asioiden hoitamiseksi.

Sen sijaan rikastumisessa tärkeänä ei ole pidetty prosessia, vaan lopputulosta: rahaa. Muuttaako hakkerietikka tämän? Onko rikastuminenkin nyt prosessi, jonka voi tehdä joko oikein tai väärin, eettisesti jakaen tai epäeettisesti riistäen?

”Raha ei sikiä pankeissa, työmies. Se syntyy sinun työstäsi, työmies. Sinun ja eukkosi raadannasta, porvari kiskoo miljoonansa. Ja minne ne miljoonat si-
joitetaan? Sitä ei duunari tietää saa”, laulettiin 1970-luvulla. Taustalla oli ajatus työnarvoteoriasta, jota esimerkiksi Karl Marx oli kehitellyt. Taloudellinen (lisä)-arvo syntyy aina vain työstä. Pääomalla rikastuminen on aina toisen työllä rikastumista.

Olivatko laulajat väärässä, tai onko viesti vähintäänkin vanhentunut?

On selvää, että immateriaalisen tuotannon kasvu on muuttanut talouden ja työn luonnetta. Digitaalinen tuotanto on monessa tilanteessa laskenut niin sanottu rajakustannukset – eli kopioiden synnyttämisestä aiheutuvat kustannukset – lähelle nollaa. Siksi on totta, että osa arvosta syntyy teknologian mahdollistamalla tuotannon tehostamisella. Kuin itsestään, jotenkin aiempaa helpommin. (Tosin tämän tiesi jo Marx.)

Mutta tuskin tämä tarkoittaa, että voimme unohtaa kokonaan ajatuksen työstä (lisä)arvon lähteenä.

Saattaa näyttää siltä kuin arvoa synnyisi tyhjistä. Sitähän johdannaiset ja osakekauppa meille yrittävät opettaa.

Perusongelma on kuitenkin yhä sama. Googlen tulot tulevat mainostajilta,

joiden tulot tulevat kuluttajilta, jotka ostavat jonkun tekemää työtä. Eivät Googlen voitot ole siinä mielessä sen immateriaalisempia, eettisempiä tai tihku vähemmän hikeä kuin kuparikaivoksen voitotkaan. Keskinäisriippuvuuksien maailmassa olisi absurdia ajatella, että omat miljardini voisivat syntyä paljon eettisemmin kuin muiden.

Kummallista olisi myös uskoa, että oma 700 000 euron palkkioni (Himäsen tapauksessa) ei olisi keneltäkään pois. Tai että olisin siihen muita oikeutetumpi, koska olen joskus osallistunut talkoisiin, toteuttanut hakkerietiikkaa. Lahja on lahja on lahja. Ei siitä pidä odottaa vastalahjaa.

Suurin osa maailmantaloutta ei edelleenkaan ole mitenkään aineetonta. Melkeinpä kaikki immateriaalitaloudesta puhuvat kuvaavat tendenssejä, tulevaisuuden trendejä, eivät niinkään todellisuutta sellaisena kuin se on.

Silti on helppo ajatella, että osakeilla tai dotcom-taloudella rikastuminen olisi kuin riistosta vapaata rikastumista. Näin siitä huolimatta, että aineettomalla omaisuudella on taipumusta kasaantua monopoleiksi.

Monopolisoitunut omistus ohjelmistoissa ja kulttuurissa on johtanut siihen, että yhä useammat kuluttajat ja tekijät ovat riippuvaisia aineettoman omaisuuden haltijoista. Siksi vuokran kate-

goria on ollut yleisesti käytetty ajatus. Olennaista ei ole myydä vaan vuokrata sisältöä kuluttajalle, joka on tullut riippuvaiseksi siitä.¹

Tästä monopolisoituneesta todellisuudesta huolimatta hakkerietiikkaa ja sen lupauksia ei kannata unohtaa. Miksi? Ainakin koska sen mukainen ajattelu valtaa alaa. Hyvän tekeminen bisneksellä on osa aikaamme.

Hakkerietiikkaa sietää pohtia myös siksi, että se kaikesta huolimatta tarjoaa unelman talousmallista, joka rakentuisi muullekin kuin maksimaaliselle voitontavoittelulle. Se on heikko merkki hyvästä aikana, jolloin hyvää on vaikea löytää. Siksi siihen sisään kirjautuneita heikkouksia on pohdittava vieläkin vakavammin kuin perusriistäjän lakeja.

Yksi heikkous saattaa olla tämä: hakiessaan työstä nautintoa hakkerietiko on vaarassa sisäistää rahan vallan jopa perinteisiä palkkatyöläisiä syvemmin. Tavoitellessaan itsensä toteuttamista työllä hän on houkutuksessa hankkia riippumattomuutta pikavoitoilla. Taipumus on sitä suurempi, mitä jalommaksi omat päämääränsä uskoo.

Minua on alkanut kalvaa epäily, että jos hakkerietiikan kyljessä kuljetetaan rikastumisen unelmaa, menetämme kai-

ken, mitä hakkerietiikassa on hyvää.

Tiedättehän sen tyyppin, joka ajattelee toimivansa muita paremmin 364 päivänä vuodessa ja sikailee sitten ylempyydentuntoisesti sen yhden päivän? Tunnette varmaan sen filosofin, joka nuohoaa vuosikymmeniä pieteteillä laitoksensa nurkkia ja sitten tilaisuuden tullen heittäytyy vallan puudeliksi? Ja tiedätte Facebookin, joka alkoi huvina, mutta joka on muuttunut addiktoivaksi rahasammoksi?

Houkutus helppoihin pikavoittoihin on sitä suurempi, mitä kyvykkäämpi puhallukseen on; ja hakkerithan usein ovat. Korkeasti koulutetut, teknologian hallitsevat vapaa-ajattelijat ovat kuin luotuja pieniin huijauksiin. He ovat vähällä ottaa vain sen yhden hämärän diilin, jolla loppuelämän tai loppuvuoden voisi rahoittaa.

Himänen kirjoittaa, ettei hakkerietiikassa ole kysymys ”rahan sinänsä vastustamisesta. Alkuperäisessä hakkerietiikassa on enemmänkin kyse siitä, mikä sija rahalle pitäisi motiivina antaa ja minkälaisia tämän motiivin vaikutuksia pitäisi varoa” (Himänen 2001, 59).

Juuri näin: ehkä meidän pitäisi varoa pikavoittojen unelmaa. Sillä Himänen kuvaa myös toista hakkerityyppiä, kapitalistista hakkeria, joka käärii osingoilla ja optioilla helpot rahat toteuttaakseen itseään.

Saman voi sanoa näin: ”hakkerina oleminen merkitsee yksinkertaisesti intohimoista toimintaa ja vapautta rytmittää itse aikaansa, ja niin kauan kuin tämä työetiikka toteutuu, rahan tekemisessä pysyvästi perinteisen kapitalismin sisällä ei ole mitään ongelmaa” (mt. 2001, 60).

Kannustaako mielekkään työn ajatus lopulta moraalittomuuksiin? Onko hakkerietiikka jatkuvassa vaarassa muuttua irvikuvakseen?

Slavoj Žižek on kirjoittanut liberaaleista kommunisteista – Bill Gatesista, George Soroksesta, Googlen, IBM:n ja eBayn pääjohtajista ja heidän hovifilosofoistaan: ”Heidän mukaansa voimme pitää globaalin kapitalistisen kakun (eli menestyä yrittäjinä) ja syödä sen (eli tunnustaa antikapitalistiset ajatukset sosiaalisesta vastuullisuudesta, ekologisista huolenaiheista ja niin edelleen” (Žižek 2009, 25).

Gates lahjoittaa valtavasti koulutukseen ja malarian torjuntaan, mutta tarina perustuu ansalle. ”Juu on siinä, että ennen kuin tämän kaiken voi antaa pois, se on otettava (tai kuten liberaalit kommunistit sanoisivat: luotava)”, kirjoittaa Žižek (mt.).

Ratkaisuna liberaalit kommunistit näkevät yksityiset yritykset. Heistä valtiolliset lähestymistavat ovat epäonnistuneet surkeasti. Liberaalien kommunistien mukaan sääntelemällä yrityk-

siä ”ja verottamalla liikaa, valtio heikentää oman toimintansa virallista tavoitetta (eli yritystä tehdä elämästä parempaa enemmistölle, auttaa niitä, jotka ovat tarpeessa)” (mt.).

Eikö tästä juuri ole kyse Himasesa, joka antaa toisella kädellä talkootyön ja ottaa toisella? Filosofissa, joka puhuu *dignitystä*, mutta ehdottaa viiden prosentin veronalennuksia kaikille – siis progression vähentämistä ja valtionalouden kurjistamista?

Žižekin mukaan liberaalien kommunistien unelmana on ulkoistaa tuotannon ”(välttämätön) pimeä puoli – kurinalainen ja hierarkkinen työvoima, ekologinen saastuttaminen – [...] epäfiksun kolmannen maailman maille (tai ensimmäisen maailman näkymättömiin kolkkiin). Äärimmäinen liberaalikommuunistinen unelma on viedä koko työväenluokka kolmannen maailman näkymättömiin hikipajoihin” (mt. 28).

Mutta ei syytetä vain yksittäistapauksia: Himasta ja Sorosta. Jokainen perinnönjaossa keskivertokastiin kuuluva joutuu hankkimaan elantonsa, usein myymään työpanoksensa. Mutta onko kulttuurissamme jotain, joka saa meidät uskomaan, ettei näin tarvitsisi olla? Että olisi mahdollista rikastua eettisesti, hankkia helppo elämä ilman, että se tahtuisi muiden kustannuksella?

Kritiikin pitäisi osua koko siihen

ajatteluun, jossa nopea, siinä sivussa rikastuminen, vaikkapa osakkeilla tai johdannaisilla, nähdään itsensä toteuttamisena tai kukoistamisen välineenä.

Saadaanko tästä argumentti hakkerietiikan unelmaa vastaan? Yrittääkö esseeni sanoa, että jakaminen ja tiedon vapaus ovat rikoksia? Näinhän monet väittävät. Niin varmaan moni yrittää tämänkin esseen lukea: jakaminen ja ilmaisuus ovat illuusioita. Meidän on puolustettava jokaista tekijää käyttäjien hyökkäyksiltä.

Mutta ei, sitä en yritä sanoa. Ei hakkerietiikan heikkous ole unelma jakamisesta. Sen heikoin kohta on unelma rikastumisesta.

Työ voidaan nähdä jopa eettiseksi intohimoksi, jos sillä ei tavoitella nopeaa rikastumista. Suuri osa tieteestä ja taiteesta on yhä tällaista eettistä intohimoa. Se ei tavoittele etupäässä rahaa. Ja niin voivat monet hakkeritkin olla eettisen intohimoisia – ne, jotka eivät halua tulla Facebookin omistajiksi. Tällaiset hakkerit ovat ymmärtäneet rahan vallan niin hyvin, ettei sitä tarvitse sisäistää. Silloin se pysyy ulkopuolella.

VIITTEET

1. Tosin enää sisällön vuokraaminenkaan ei ole tarpeellista, vaan olennaista on omistaa alusta, jolla sisältö sijaitsee tai vierailee (ks. esim. Moulier Boutang 2012).

KIRJALLISUUS

Apajalahti, Ahto & Kaj Sotala (2010) *Jokapiraatinoikeus*. Helsinki: WSOY.

Davidson, Alastair (2011) Sä, Marx ja WikiLeaks. Suom. Tere Vaden. *Voima* 2/2011, 30–33.

Himanen, Pekka (2010) *Kukoistuksen käsikirjoitus*. Helsinki: WSOY.

Himanen, Pekka (2004) *Välittävä, kannustava ja luova Suomi. Katsaus tietoyhteiskuntamme syviin haasteisiin*. Eduskunnan kanslian julkaisu 4/2004. Helsinki: Eduskunnan kanslia.

Himanen, Pekka (2001) *Hakkerietiikka ja informaatioajan henki*. Helsinki: WSOY.

Levy, Steven (1984) *Hackers: Heroes of the Computer Revolution*. New York: Dell Publishing.

Moulier Boutang, Yann (2012) *Cognitive Capitalism*. London: Polity.

Žižek, Slavoj (2009) Kuinka hyväntekijät antavat toisella kädellä ja ottavat toisella. Teoksessa Kimmo Jylhä & Hanna Kuusela (toim. & suom.) *Politiikkaa idiootti! Vastakkainasetteluja Žižekin kanssa* (2009). Helsinki: Into Kustannus. Katkelma artikkelista Slavoj Žižek (2006) Nobody Has to Be Vile. *London Review of Books*, 28:7, 10.

PhD **Hanna Kuusela** on Suomen Akatemian tutkijatohtori, joka työskentelee Tampereen yliopistossa Journalismin, median ja viestinnän tutkimuskeskuksessa. Hän on kirjoittanut muun muassa immateriaalitaloudesta, konsulttidemokratiasta ja kirjallisuuden seurauksista. Parhaillaan hän tutkii kollektiivista kirjoittamista.

Puheenvuoro

Yksisilmäistä vai silmiä avaavaa? Onko suomalaisella kirjallisuudella antia kriittisessä rahakeskustelussa?

Ville Sassi

Tutkija Minna Ruckenstein käsitteli rahaa, arvon ulottuvuuksia ja kulttuurintutkimuksen taloutta viidensien Kulttuurintutkimuksen päivien plenaariesitelmässään, joka on sittemmin julkaistu myös internetissä (Ruckenstein 2011).¹ Esitelmän yhtenä juonteena olivat rahakuvaukset suomalaisessa kirjallisuudessa, missä yhteydessä hän viittasi aihetta käsittelevään artikkeliini (Sassi 2009). Ruckensteinin huomiot olivat osuvia ja vastauspuheenvuoroon houkuttavia. Toisaalta väitteileni muodostui esitelmässä eräänlainen "keppihevosen" rooli, kuten puhuja itsekin jälkikäteen totesi. Kirjallisuuden rahakuvaukset olivat yksi osoitus siitä, miten suppeasti rahan merkitykset usein ymmärretään.

Palaan lyhyesti aihepiiriin ja pohdin esitelmän väitteitä ennen kaikkea arvo-

jen, arvo muodostuksen ja yhteiskunnallisen arvokeskustelun näkökulmasta – arvothan ovat Ruckensteinin esitelmän pääkäsitteitä sekä hänen keskeinen tutkimusintressinsä (esim. Ruckenstein ym. 2011). Omat näkemykseni olen esittänyt laajemmin väitöstutkimuksessani (Sassi 2012a).

Esitelmässään Ruckenstein asetti suomalaisen kirjallisuuden rahakuvaukset laajaan yhteyteen. Hän viittasi esimerkiksi Maurice Blochin, Jonathan Parryn ja Keith Hartin antropologisiin näkemyksiin siitä, että rahan merkitykset ymmärretään usein ongelmattomasti ja suoraviivaisesti (Bloch & Parry 1989; Hart 2005). Myös suomalainen kirjallisuus näyttää toistavan houkuttelevaa mutta rahan merkitysten moninaisuuden ulottumatonta stereotypiaa, jossa raha ei tarjoakaan vapautta vaan aiheuttaa kaikenlaista harmia. Monissa kirjallisuuskaanonin tunnetuimmissa teoksissa – esimerkiksi Minna Canthin, Maria Jotunin, Pentti Haanpään, Hannu Salaman, Esa Sariolan ja Juha Seppälän tuotannoissa – käsitellään rahaa, vaurastumista ja talousjärjestelmän suhdetta yksilöön. Yleensä raha tai kamppailu siitä jättää heidän romaanihenkilönsä vaille onnea tai tuhoaa heidät. Ruckensteinin mukaan myös eri alojen tutkimuksen piirissä suositaan yhtä mustavalkoista näkemystä, vaikka rahan merkitykset

ovat kompleksisia. Samalla rahaa käsittelevät tutkimukset latautuvat moralistisesti, kun ne uusintavat todellisuudelle vierasta käsitystä rahasta "kaiken pahan alkuna ja juurena".

Väite rahan merkitysten kompleksisuudesta on helppo hyväksyä. Ruckensteinin maininnat rahaa koskevien neuvottelujen kentästä, keskusteluista ja käytännöistä, sosiaalisista suhteista, valasta ja arvoa luovasta toiminnasta kertovat, että näistä merkityksistä kamppailaan sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja julkisuudessa. Käsitteet rahasta muotoutuvat siis esimerkiksi viestimissä, eri instituutioiden nimissä esitetyissä puheenvuoroissa, kylänraiteilla, verkko-keskusteluissa ja jopa päiväkotileikeissä.

Näkemykseni mukaan rahan saamat kulttuuriset merkitykset ovat luonteeltaan arvottuneita. Esimerkiksi käsitys, että aikuisen on syytä hankkia ansiotyö, viittaa pelkän rahan hankinnan sijaan siihen, että ansiotyössä käyminen on yksi reitti *hyvään* elämään. Tällaiset rahan laajemmat kulttuuriset merkitykset syntyvät yhteiskunnallisella tasolla, kun yksilöt, ryhmittymät tai instituutiot käyttävät valtaansa arvottamalla julkisuudessa esimerkiksi kuluttamista tai säästämistä. Muiden muassa liike-elämällä, koulutusjärjestelmällä, poliittisilla puolueilla ja kirkolla on tällaista arvo-ohjausvaltaa. (Sassi 2012a, 38–42.) Vaikka yksilöt

ymmärtäisivät esimerkiksi rahallisen vaihdon yksityisasiakseen, he joutuvat perustelemaan rahaan liittyviä ratkaisujaan ja ottamaan niitä tehdessään kantaa esimerkiksi rahan valtaan, kerskakulutukseen tai ylipäättään taloudelliseen elämään. Juuri siksi rahasta tulee arvokysymys, mihin Ruckensteinin viittaa. (Ks. Sassi 2012b.)

Edellä esittämäni tulkinta Ruckensteinin esitelmästä ei mairittele kirjallisuutta eikä sen tutkijaakaan. Vaikka Ruckenstein ei seuraavia määrittäjäkäytä, suomalaisten romaanien raharepresentaatiot näyttävät rahan kompleksisuuteen nähden kritiikittöminä, kömpelöinä tai naiiveina. Romaanit näyttävät toistavan myyttiä, joka voi olla tarinan kannalta puhutteleva, mutta jonka laajempi anti on kivetynyt itsestäänselvyydeksi (Sassi 2012a, 23). Täten niillä ei ole keinoja tavoittaa rahan ristiiriitaisuutta tai siihen liittyvien moraalikysymysten moninaisuutta. Jyrkemmin sanoen kirjallisuudelta puuttuu kriittinen potentiaali rahaa koskevassa yhteiskunnallisessa keskustelussa.

Olen Ruckensteinin kanssa samaa mieltä siitä, että kirjallisuuden (ja laajemminkin taiteen) esittämät kuvaukset rahasta näyttävät usein liioiteltuina tai kärjistettyinä. Suomalainen kirjallisuushistoriankirjoitus on tehnyt tietyiksi Canthin asetelmalliset köyhyysku-

vaukset, Jotunin satiiriset näytelmät rikastumisesta, Haanpään pateettiset näkemykset 1930-luvun laman uhreista ja niin edelleen. Etsivä löytää vaivatta hyvä-paha-dikotomiat niin tunnetuimmista klassikoistamme kuin harlekiiniviihteestäkin. Kirjallisuudella on kuitenkin useita lukutapoja ja yhteiskunnallisia tehtäviä, jotka eivät sulje toisistaan pois. Asetelmallisten rahakuvausten kriittinen potentiaali saattaa aktivoitua, jos teoksia lähestytään toisin.

Ruckensteinin esitelmää kuunnelllessani olisin toivonut, että kirjallisuutta olisi lähestytty vastaavin teoreettisin painotuksin, joita puhuja rahan merkityksille asetti. Jos siis rahan merkitysten muodostuminen ymmärretään sosiaalisesti toiminnaksi yhteiskunnallisessa julkisuudessa, myös kirjallisuutta olisi syytä tarkastella yhteiskunnallisena järjestelmänä. Suppeassa artikkelissani, johon Ruckenstein viittasi, en ota tällaista asetelmaa tutkittavakseni. Sen sijaan esitän deskription muutaman 1980-luvun romaanin talouskuvauksista lähestyen kirjallisuutta lähinnä teksteinä. Romaanien kärjistyksen "pahasta rahasta" kuitenkin purkautuvat, kun kirjallisuutta tarkastellaan institutionaalisena ilmiönä. Tällöin kirjallisuus ei ole vain tekstejä, vaan sosiaalinen järjestelmä, joka osallistuu julkiseen keskusteluun ja arvomuodostukseen.

Nykyaikaisessa yhteiskunnassa taide nostaa julkiseen keskusteluun aiheita, joita muut yhteiskunnan järjestelmät eivät tunnista tai joita ne välttävät. Lioittelut, pelkistykset, kärjistyksen ja näennäinen asetelmallisuus ovat sen keinoja tematisoida sisältöään. Esimerkiksi Esa Sariolan 1980-luvun romaanien representaatiot rahan vallasta (Sassi 2009, 271–272) ovat rajuja kärjistyksiä ja siis vaillinaisia ja pelkistäviä: ne eivät sellaisinaan tavoita kaivattua kuvaa rahan merkitysten moninaisuudesta esimerkiksi 1980-luvun suomalaisessa yhteiskunnassa. Kirjallisuutta ei kuitenkaan lueta sellaisenaan. Historiallis-yhteiskunnalliset suhteensa jollain tasolla tiedostava lukija havaitsee kärjistyksen ja päätty kysymään, miksi rahan valta on *esitetty* näin (Veivo 2011, 173–184; Turunen 2011). Taiteellinen liioittelu on siis väylä laajempien yhteiskunnallisten kysymysten kriittiseen pohdintaan.

Laajemmin kyse on siitä, että taide osallistuu yhteiskunnalliseen arvomuodostukseen. Taiteen kapitalismikritiikki nousee esiin aikoina, jolloin taloudellinen arvo-ohjaus on julkisuudessa vallitsevaa tai näkyvää. Esimerkiksi 1800-luvun lopulla talousjärjestelmän kehitys tarjosi vaihtoehdon antimodernille fenomenialle (Nieminen 2006, 179, 197) ja 1960-luvulla Suomi taas vaurastui ennennäkemättömästi. Noina aikoina esi-

merkiksi Aleksis Kiven ja Hannu Salaman teokset nostivat julkisuuteen sen, ettei raha välttämättä tarjoa mielekkäitä subjektiviteettia vaan herättää kompleksisia olemassaolon peruskysymyksiä. Yhtä lailla esimerkiksi Canthin, Haanpään, Jotunin, Lassi Sinkkosen ja Matti Yrjänä Joensuun tuotannot osoittavat moninaisuuden, joka rahaan ja talousjärjestelmän levittämiin käytäntöihin liittyy – nimenomaan silloin, kun heidän teoksensa ymmärretään taidejärjestelmän välittämiksi julkisiksi puhevuoroiksi aikansa arvokeskustelussa.

Ajatus siitä, että rahan pahuuden kuvaaminen korostuu suomalaisessa kirjallisuudessa, on omalla tavallaan pitävä: kaanon tuntee vain vähän taloudellisten menestystarinoiden kuvauksia. Kokonaan toinen kysymys on, mikä merkitys tälle havainnolle annetaan. Blochin, Parryn, Hartin ja Ruckensteinin näkökulmasta se voi olla ongelmatonta tai moralistista dualismia. Arvohistoriallisesta näkökulmasta kyse on siitä, että talouden arvo-ohjausvalta on ollut suomalaisessa yhteiskunnassa 1860-luvulta asti varsin vahva, ja että sen julkiselle kritikoimiselle on ollut tilausta (Sassi 2012a, 45–60). Rahan kulttuurin uhkia kuvannut kirjallisuusjärjestelmä on näkemykseni mukaan omaksunut kyseisen *vastademokraattisen* tehtävän suomalaisessa arvomuodostuksessa (mt. 23–24, 265–

268; käsitteestä ks. Rosanvallon 2008, 23–27, 38).

Kirjallisen teoksen viesti rahasta on siis kysymys tai tulkinnallinen haaste, joka edellyttää tulkintaa jossakin merkityksiä tuottavassa kehyksessä. Sama koskee muidenkin yhteiskunnallisten järjestelmien toimintaa, julkisia puheenvuoroja, tapoja, normeja, lakeja ja näistä edelleen muodostuvaa yhteiskunnallista arvo-ohjausta. Hyvän ja pahan rahan dualismi elää niin pörssiyrityksen johtajien puheissa, uutisissa kuin uskonnokappaleissakin. Yhteiskunnallisessa julkisuudessa nämä toistensa varaan syntyvät pelkistykset tulevat samaan yhteyteen, mikä synnyttää arvottuneen puheen rahasta ja komplisoi rahan merkitykset yksilöiden elämässä. Kirjallisuusjärjestelmän toimijat (kuten rahoittajat, kustantajat, kirjailijat, kriitikot, lukijat ja tutkijat) sääntelevät puolestaan sitä, milloin teosten välityksellä kirjallisuus osallistuu tähän keskusteluun.

Mikä tärkeintä, taidejärjestelmän välittämät kannat tavoittavat diskursiivisen ja osin tiedostamattoman, "hiljaisen" arvomuodostuksen. Osana aikansa arvokeskustelua ne näyttävät siis ristivedon ja moninaisuuden, joka elää myyttisten dikotomioiden katveessa. Canth osoitti, että tapajärjestelmät ja ajastaan jälkeen jääneet lait estivät naisten oikeiden omaisuuteen. Pentti Haanpää teki

näkyväksi, että talouden arvo-ohjausta vastustavalle yksilölle ei ole sijaa yhteiskunnassa ja että hänen minuuttaan uhkaa murtuminen. Hannu Salama demonstroi, miten sosiaalinen vuorovaikeus muuttuu sadistiseksi vaihdoksi kulttuurisen kapitalismin arvoilmastossa. Esa Sariola taas kuvasi sitä, miten yksilö kadottaa todellisuudentajunsa raa-kaa nollasummapeliä pelatessaan. Esimerkiksi nämä kirjailijat sitoivat teostensa sisällöt suomalaisen yhteiskunnan legitimaatioperustaan nimenomaan rajuja pelkistyksiä hyväksikäyttäen. Niiden saama vastaanotto – lakimuutokset, julkaisurajoitukset, kirjasodat, julkinen keskustelu – osoittavat, ettei pelkistysten anti ollut naiivi tai ongelmaton vaan kriittinen, aktiivoinen ja polttavan ajankohdainen.

VIITTEET

1. Ruckenstein, Minna (2011) Raha, arvon ulottuvuudet ja kulttuurintutkimuksen talous. Esitelmä viidensillä Kulttuurintutkimuksen päivillä 16.12.2011. URL http://www.academia.edu/3044013/Raha_arvon_ulottuvuudet_ja_kulttuurintutkimuksen_talous (tarkastettu: 22.5.2013).

KIRJALLISUUS

Bloch, Maurice & Parry, Jonathan (1989) Introduction. Teoksessa Jonathan Parry & Maurice Bloch (toim.) *Money and the Morality of Exchange*. Cambridge: Cambridge University Press, 1–32.

Hart, Keith (2005) Notes Towards an Anthropology of Money. *Kritikos* 2. URL <http://intertheory.org/hart.htm> (tarkastettu: 22.5.2013).

Nieminen, Hannu (2006) *Kansa seisoi loitompänä. Kansallisen julkisuuden rakentuminen Suomessa 1809–1917*. Tampere: Vastapaino.

Rosanvallon, Pierre (2008/2006) *Vastademokratia. Poliittikka epäluulon aikakaudella*. Suom. Tapani Kilpeläinen. Tampere: Vastapaino.

Ruckenstein, Minna, Suikkanen, Johannes & Tamminen, Sakari (2011) *Unohda Innovointi. Keskity arvonluontiin. Ihmislähtöisen innovaatiotoiminnan menestystarinoita eli kuinka uudenlaista arvoa synnytetään käytännössä*. Sitra 291. Helsinki: Edita.

Sassi, Ville (2009) Rahan kertoma maailma. Raha ja kapitalistinen ideologia 1980-luvun suomalaisessa romaanikirjallisuudessa. Teoksessa Minna Ruckenstein & Timo Kallinen (toim.) *Rahan kulttuuri*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 266–278.

Sassi, Ville (2012a) *Uudenlaisen pahan unohdettu historia. Arvohistoriallinen tutkimus 1980-luvun suomalaisen romaanin pahan tematiikasta ja "pahan koulukunta" -vuosikymmenmääräitteen muodostumisesta kirjallisuusjärjestelmässä*. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto.

Sassi, Ville (2012b) Kirjallisuus yhteiskunnallisessa arvokeskustelussa. Lektio. *Kulttuuritutkimus* 29:3, 75–78.

Turunen, Risto (2011) Ideologia, diskurssi ja representaatio. Teoksessa Voitto Ruohonen, Erkki Sevänen & Risto Turunen (toim.) *Paluu maailmaan. Kirjallisten tekstien sosiologia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 298–336.

Veivo, Harri (2011) *Portti ja polku. Tutkimus kirjallisuuden semiotiikasta* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1305. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

FT Ville Sassi on kuopiolainen opettaja ja kirjallisuudentutkija.